

Přehřátý lidský kapitál

Současné pohrdání vědou a výzkumem nás bude pěkně mrzet

Je každoroční odmítnutí polovičky uchazečů o VŠ ekonomicky správné rozhodnutí? Nebo tento přístup snižuje ekonomický růst? Vždyť ačkoli v průběhu posledních let došlo k řádově zdvojnásobení počtu studentů zapsaných na vysoké školy, zůstává zatím ČR na úplném chvostu EU v zastoupení obyvatel s vysokoškolským diplomem v mladé populaci (25–34 let). Přitom nové technologie a změny v organizaci práce vedou ve vyspělém světě ke zvyšování relativní poptávky po vysoce kvalifikovaných pracovních silách.

Návratnost vzdělání

Základním měřítkem odrážejícím poměr relativní nabídky a poptávky po kvalifikovaných pracovních silách je rozdíl mezd mezi vysokoškoláky a těmi se středoškolskými diplomy. Jak vyplývá z dat ministerstva práce a sociálních věcí, jsou průměrné mzdy vysokoškoláků ve středním věku řádově dvojnásobné oproti hodinovým mzdám středoškoláků s maturitou. Vysokoškolský diplom se tedy vyplatí. Propad mezd s nižším vzděláním navíc pokračuje dál, takže učňovský list bez maturity znamená v průměru o třetinu nižší hodinové výdělky oproti maturantům. Podobné rozdíly existují nejenom na úrovni celé ekonomiky, ale i uvnitř odvětví, regionů a firem. V mezinárodním srovnání jsou navíc naše platové rozdíly podle vzdělání vysoké, což naznačuje, že trh práce „přeplácí“ vysokoškoláky, kterých je relativní nedostatek. Vzdělání samozřejmě neurčuje jen mzdy, ale i schopnost najít práci. Z výběrových šetření pracovních sil za poslední roky vyplývá, že pravděpodobnost, že bude vysokoškolák nezaměstnaný, je čtyřikrát menší, než že bez práce bude někdo s učňovským listem, a dvaapůlkrát menší než u maturantů. Toto jednoduché pravidlo má za následek i obrovské rozdíly v nezaměstnanosti mezi okresy. Celá polovička těchto rozdílů se dá vysvětlit vzdělanostní strukturou obyvatelstva. Struktura vzdělání přitom není špatná jen u starší populace, ale problémy jsou i ve věkové skupině 15–24, která má u nás dokonce vyšší míru nezaměstnanosti než v zemích evropské patnáctky.

Hlavní argument oponentů rozšiřování vysokoškolského vzdělání je, že ti, kteří se na výběrové školy nedostanou, na studium prostě „nemají“. Opravdu asi nemá smysl snažit se donekonečna rozšiřovat nejvýběrovější programy s vysokou vědeckou úrovní vyučujících. Otázkou ale je, zda se vyplatí rozšíření méně náročných forem vysokoškolského vzdělání. Pro tento krok existují tři pádné argumenty: Za prvé vyšší vzdělání populace posílí mezinárodní konkurenceschopnost ČR v globální ekonomice. Za druhé podle empirických dat i „dodateční“ vysokoškoláci mají vysoké výdělky, o které by bez vzdělání přišli. A nakonec argument snad nejpádnější: ačkoli by větší počet vysokoškoláků v daném místě měl podle elementární ekonomické logiky vést k jejich relativnímu přebytku vzhledem k potřebám ekonomiky a tím k poklesu platových rozdílů podle vzdělání, data svědčí o pravém opaku. Nově vyvinuté ekonomické teorie totiž mluví o důležitosti interakcí vzdělaných pracovníků pro vysokou produktivitu práce.

Proč žít ve městě s vysokou školou

V rámci ČR existují velké regionální rozdíly v zastoupení vysokoškoláků. Zatímco třeba v okrese Hradec Králové má vysokoškolský diplom 11 % populace, v okrese Sokolov jsou to jen 4 %. Navíc dochází k tomu, že okresy, které už na začátku transformace měly relativně hodně vzdělaných pracovních sil, si v tomto směru v průběhu 90. let ještě polepšily. Ekonomické teorie komplementarity lidského kapitálu pak mluví o tom, že produktivita dané skupiny pracovníků roste nejen vzhledem ke vzdělání každého z nich, ale také vzhledem k průměrnému vzdělání celé skupiny. Identické dvojce s VŠ diplomem pracující v místě, kde je hodně vysokoškoláků, tak bude produktivnější než stejně vzdělaný sourozenec pracující s méně vzdělanými lidmi. Tyto teorie předpovídají, že platové rozdíly podle vzdělání budou vyšší tam, kde je vysokoškoláků více, a tam, kde jich přibývá, zatímco standardní úvaha na základě relativní poptávky a nabídky by vedla k opačnému závěru. Srovnání okresů ČR mezi roky 1991

a 2001 nasvědčuje dominanci novějších teorií: okresy s vyšším zastoupením vysokoškoláků a vyšším nárůstem zastoupení vysokoškoláků v poslední dekádě dnes mají vzdělanostní mzdové rozdíly větší. Čím více vysokoškoláků v daném místě, tím více rostou jejich platy nejen oproti méně vzdělaným, ale i oproti vysokoškolákům v „zaostalejších“ lokalitách.

Pohled do budoucnosti

Ekonomický výzkum dochází k závěru, že pozitivní efekt zvýšení vzdělání je opravdu kvantitativně významný. Z mezinárodních srovnání a z chování našeho trhu práce se dá vyvodit, že velká část našich odmítnutých uchazečů o VŠ vzdělání bude mít celý život zbytečně nízké příjmy, což povede i k nižšímu ekonomickému růstu celé země. Tento problém bude se změnami technologií, prohlubující se globalizací a rostoucí mzdovou hladinou u nás zřejmě stále naléhavější a ovlivní i investice v ČR. Ačkoli je totiž většina zahraničních investic motivována přístupem na regionální trh a nejen lacinou pracovní silou, je téměř jisté, že zvyšující se mzdy povedou ke stěhování mnoha montážních hal dále na východ. V Česku zůstanou spíše vývojová centra, která budou záviset na dostatečném počtu a kvalitě vzdělaných lidí. Přehřátý trh práce, na kterém se podniky přetahují o kvalifikované pracovní síly, ale v budoucnu může vést k odsunu těchto center do jiných zemí. Představa, že vysokoškoláků je dostatek, a současná nedostatečná vládní podpora vzdělání a výzkumu nás všechny tedy jednou bude nejspíš pěkně mrzet. Zvláště pak ty bez kvalitního vzdělání.

Autor přednáší na CERGE-EI.

Autor: **Štěpán Jurajda**